

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΕΜΕΝΟΣ ΩΣ ΤΟΠΟΤΗΡΗΤΗΣ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΛΛΙΜΑΧΗ (1850-1854)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Στην μικρή αυτή μελέτη, με βάση βιβλιογραφικά δεδομένα αλλά και αρχειακές πληροφορίες από το Αρχείο Κονεμένου και τους αντίστοιχους φακέλους των ΓΑΚ-Αρχειών Νομού Σάμου, όπου το πλήρες αρχείο της Ηγεμονίας της Σάμου, εξετάζεται η παρουσία και η δράση στη Σάμο του Γεωργίου Κονεμένου βέη, ως τοποτηρητή του δεύτερου κατά σειρά Ηγεμόνα της Ηγεμονίας της Σάμου, του Αλεξάνδρου Καλλιμάχη. Συγκεκριμένα μελετώνται οι πολιτικές επιλογές του, οι καινοτομίες που επέφερε και οι τρόποι με τους οποίους διαμόρφωσε το πολίτευμα της Ηγεμονίας, που έκτοτε και ως την κατάργησή του, το 1912, έφερε την σφραγίδα του.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Σάμος, Ηγεμονία της Σάμου, πολιτική ιστορία, διοίκηση, σαμιακό πολίτευμα, οθωμανική αυτοκρατορία.

ABSTRACT: In this study we examine the presence of Georg Konemenos, from Preveza, in Samos, which he ruled as governor of the second prince of Samos Alexander Kallimachis, from 1850 to 1854. According to the bibliography and the Konemenos' archive, as well as the Archive of the Hegemonia of Samos, we examine his life and his work these years, which was very important for the island, because in this time the government of the Hegemonia of Samos (the Principate of Samos) was completed.

KEY-WORDS: Samos, Hegemonia of Samos, political history, government, Ottoman Empire, Samian law.

Το 1834, το σαμιακό ζήτημα, που είχε δημιουργηθεί λόγω της άρνησης των Μεγάλων Δυνάμεων προς τη Σάμο να ενταχθεί στα όρια του ελεύθερου ελληνικού κράτους, αν και το νησί πληρούσε τα κριτήρια που έθετε το Πρωτόκολλο του Λον-

δίνου, λύθηκε με την δημιουργία της Ηγεμονίας της Σάμου¹. Επρόκειτο για ένα ημιαντόνομο καθεστώς, υπό την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης, Ηγεμών των οποίων οριζόταν «ομόθρησκος και ομόδοξος τοις Σαμίοις», από την Οθωμανική Αυτοκρατορία². Πρώτος δε Ηγεμών της Σάμου διορίστηκε ο βουλγαρικής καταγωγής Στέφανος Βογορίδης, που διοίκησε το νησί μέσω αντιπροσώπων³. Η τυραννική διοίκηση του Βογορίδη, σε συνδυασμό με τις επαναστατικές τάσεις των Σαμίων, οδήγησαν στην παραίτησή του, το 1850.

Η κρίση που οδήγησε στην αναγκαστική παραίτηση του Βογορίδη, στις 15 Μαΐου 1850, συνεχίστηκε και κατά τις επόμενες μέρες⁴. Από τη μια πλευρά οι εισηγήσεις Οθωμανών αξιωματούχων για διορισμό Οθωμανού Ηγεμόνα, και από την άλλη οι πιέσεις του Βογορίδη, που δεν είχε απωλέσει την πολιτική δύναμή του, για να επανέλθει στην Ηγεμονία οδήγησαν σε καθυστέρηση της ανακοίνωσης του ονόματος του επομένου Ηγεμόνα. Μόλις δε στις 19 Ιουνίου 1850 ανακοινώθηκε ότι Ηγεμόνας της Σάμου είχε διοριστεί ο Αλέξανδρος Καλλιμάχης⁵, πρεσβευτής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Βιέννη.

Υπήρξε όμως εξαρχής ένα πρόβλημα. Ο νέος Ηγεμόνας, που δεν είχε ερωτηθεί ούτε και συγκατανεύσει για τον διορισμό του, έδειξε πλήρη αδιαφορία για το νέο αξίωμά του, απαξίωσε μάλιστα να απαντήσει και στις επιστολές που του απηύθυναν οι Σάμιοι. Ουσιαστικά λοιπόν ο νέος Ηγεμόνας δεν είχε αποδεχθεί τον θρόνο

¹ Επ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμακά, ήτοι ιστορία της νήσου Σάμου από των παναρχαίων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, 3, εν Σάμω 1882, σ. 7-15. Επ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗΣ, *Πραγματεία περί τον εν Σάμω πολιτεύματος*, εν Σάμω 1892. Νικ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Ιστορία της Σάμου*, Αθήναι 1979, σ. 82-84.

² Πρβλ. Γερ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Τα προνόμια της Ηγεμονίας Σάμου*, εν Σάμω 1892. Ο ΙΔΙΟΣ, *Σαμακιά Νομοθεσία*, εν Σάμω 1903, σ. XII-78.

³ Για τον Βογορίδη βλ. Επ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμακά ...* ό.π., σ. 194-198. Κ. Ι. ΠΤΙΝΗΣ, *Ηγεμόνες της Σάμου*, Σάμος 1995⁵, σ. 23-27. Μ. ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, *Οι βαλκανικοί λαοί. Από την τουρκική κατάκτηση στην εθνική αποκατάσταση (14^{ος}-19^{ος} αι.)*, Θεσσαλονίκη 1991², σ. 215. Στ. ΚΕΚΡΙΔΗΣ, «Η αλληλογραφία του Αναστασίου Παλλατιδίη με τον Ηγεμόνα της Σάμου Στέφανο Βογορίδη», *Σαμακάς Μελέτες* 7 (2005-2006), σ. 379-500. Δημ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση. Προς μια ανασύνθεση της ιστορίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου τον 19^ο αιώνα*, Αθήνα 2003, σ. 39-53, 59-62, 64-66, 356-360, με βιβλιογραφία.

⁴ Για τα επαναστατικά κινήματα που οδήγησαν στην πτώση του Βογορίδη βλ. Ν. ΒΑΦΕΑΣ, «Η εξέγερση του 1849-1850 στη Σάμο: μια τομή στην ιστορία της Ηγεμονίας», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»*, 2, Αθήνα 1998, σ. 135-147. Ο ΙΔΙΟΣ, *Pouvoir et conflits dans l' Empire ottoman. La revolte de 1849-1850 dans la Principaute de Samos*, Florence 1998. Αγγ. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, «Η εν Πύργω Γενική Συνέλευσις των Σαμίων του 1849», *Πρακτικά Δημέρον «Τοπική ιστορία και αρχαία»*, Σάμος 1992, σ. 159-166. Η ΙΔΙΑ, «Η κατάληξη της κρίσης του 1849 στη Σάμο. Προσωρινή Διοικητική Επιτροπή του 1850. Έργο και αρμοδιότητες», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος στα νεότερα χρόνια (17^{ος}-20^{ός} αιώνες)»*, Αθήνα 2002, σ. 249-260.

⁵ Για τον Αλέξανδρο Καλλιμάχη βλ. Δημ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση ...* ό.π., σ. 47, 388, 400. Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, «Οι Έλληνες στην υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1850-1922», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 23 (1980), σ. 370.

της Σάμου⁶, ενώ η βογοριδική μερίδα άρχισε να ενεργεί ώστε να διοριστεί ως Ηγεμόνας ή ως διοικητής ο Αλέξανδρος Φωτιάδης⁷, άλλοτε επίτροπος του Βογορίδη, ο οποίος είχε μάλλον αφήσει καλές αναμνήσεις στο πέρασμά του από το νησί. Παράλληλως, η όλη αναστάτωση οδήγησε σε δυσκολίες εισπραξής των φόρων, που αντιμετώπιστηκε πρόχειρα, ενώ ο Βογορίδης από την Κωνσταντινούπολη –καθώς είχαν περάσει τέσσερις μήνες και ο Καλλιμάχης δεν είχε καν ενδιαφερθεί για την Σάμο και τα προβλήματά της– είχε αρχίσει να ενεργεί για την επάνοδό του στην θέση του Ηγεμόνα.

Από την πλευρά τους οι Σάμιοι, μέσω συνεχών υπομνημάτων, προσπαθούσαν να καταφέρουν ώστε και οι ακριβείς προβλέψεις της Οργανικής Διατάξεως του 1832 και του Αναλυτικού Χάρτη, των δύο επισήμων κειμένων που καθόριζαν την μορφή και την υπόσταση της Ηγεμονίας, να τηρηθούν, αλλά και ο Βογορίδης να μην επανέλθει, οριζόμενος αντ' αυτού άλλος Ηγεμόνας. Οι παραστάσεις τους όμως στην Υψηλή Πύλη προσέκρουαν στην εικόνα που είχε εντέχνως δημιουργήσει ο Βογορίδης, σύμφωνα με την οποία απώτερος στόχος των Σαμίων ήταν η εθνική αποκατάστασή τους, και η ένταξή τους στο ελληνικό κράτος⁸. Η Επιτροπή της Κωνσταντινουπόλεως, η οποία είχε αποσταλεί από την Σάμο στην Πόλη για να φροντίσει τα δίκαια και τα συμφέροντα του νησιού, πρότεινε αντί του Καλλιμάχη να διοριστεί άλλος Ηγεμόνας, ίσως ο Νικόλαος Αριστάρχης⁹, η πρόταση αυτή όμως απορρίφθηκε, γεγονός που έπεισε τους Σαμίους ότι αδιαφορούντος του Καλλιμάχη επρόκειτο να συνεχιστεί η διοίκηση του νησιού με αντιπροσώπους, η οποία ουσιαστικά θα συνέχιζε την βογοριδική τυραννική εξουσία, χρησιμοποιώντας τα πρόσωπα και τους μηχανισμούς της. Έτσι, όταν η Επιτροπή πληροφορήθηκε ότι επρόκειτο να διοριστεί τοποτηρητής του Ηγεμόνα ο Γεώργιος Κονεμένος, οι ανησυχίες αυτές μεγιστοποιήθηκαν και κορυφώθηκαν¹⁰. Και τούτο, επειδή ο Κονεμένος ήταν τότε υπάλληλος της τουρκικής πρεσβείας στην Αθήνα, υπηρετώντας υπό τον πρεσβευτή Κων. Μουσούρου¹¹, γαμπρό του Βογορίδη. Ωστόσο, παρά τις διαμαρτυρίες και τα υπομνήματα των Σαμίων, ο Γεώργιος Κονεμένος διορίστηκε τε-

⁶ Βλ. Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου, 1834-1912*, Αθήνα 2005, σ. 183-186.

⁷ Βλ. σχετικά Δημ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση ...* ό.π., σ. 40, 42, 45-46, 48-50, 52-53. Γ. Σ. ΚΡΕΣΤΟΒΙΤΣ, *Οι Καραθεοδωρή*, Αθήνα 1950, σ. 18. Μ. Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Ιστορία των του Χριστού Πενήτων (1453-1913)*, Αθήνα 1939, σ. 155.

⁸ Πρβλ. Μ. Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Αποσημειώματα Χρονογράφου*, Αθήνα 1932, σ. 229. Αθ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, *Ο ελληνικός κόσμος στα Βαλκάνια και στη Ρωσία*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 179-231.

⁹ Βλ. σχετικά Δημ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση ...* ό.π., σ. 39-50, 64-69, 80-83, 263-265. Μ. Ι. ΓΕΛΕΩΝ, *Αποσημειώματα Χρονογράφου ...* ό.π., σ. 230. Ι. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ, *Ιστορία της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας*, 1, Αθήνα 1940, σ. 211-212.

¹⁰ Δημ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση ...* ό.π., σ. 311.

¹¹ Δημ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεταρρύθμιση και εκκοσμίκευση ...* ό.π., σ. 43-44, 424-425.

λικά επισήμως τοποτηρητής του Ηγεμόνα της Σάμου Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, και έφτασε στη Σάμο ατμοπλοϊκώς, το πρωί της Κυριακής, 3^{ης} Δεκεμβρίου 1850.

Ο Γεώργιος Κονεμένος είχε γεννηθεί στην Πρέβεζα, και είχε σπουδάσει στη Λευκάδα, στην Κέρκυρα και στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Ο ίδιος δεν είδε ευνοϊκά τον διορισμό του στη Σάμο, και επειδή αλλιώς ήθελε να συνεχίσει την διπλωματική σταδιοδρομία του, αλλά και διότι δεν ήθελε να μεταβεί στο νησί ως συνέχεια της βογοριδικής εξουσίας. Πιέστηκε όμως να δεχθεί από τον πρεσβευτή της Αγγλίας, ώστε να λάβει τον τίτλο του καϊμακάμη, ο οποίος μάλιστα αντιστοιχούσε με τον βαθμό που είχε ως διπλωματικός υπάλληλος¹². Τον Κονεμένο συνόδευσε από την Πόλη το μέλος της εκεί σαμιακής επιτροπής Χριστόδουλος Γεωργιάδης¹³, που διαφώνησε με τους υπολοίπους ως προς την αποδοχή του διορισμού του, ενώ είχε εφοδιαστεί και με συστατική επιστολή του Βρετανού πρέσβη προς τον πρόξενό του στη Σάμο, τον πανίσχυρο τότε Γρηγόριο Λούι Μαρκ¹⁴.

Αμέσως μετά την αποβίβασή του στον Λιμένα Βαθέος, συναντήθηκε με τα μέλη της Διοικητικής Επιτροπής, που φρόντιζε προσωρινά για την διοίκηση του νησιού μετά την παραίτηση του Βογορίδη, με την μεσολάβηση του Μουσταφά πασά, ο οποίος εκπροσωπούσε στο νησί την οθωμανική εξουσία, για το μεταβατικό αυτό διάστημα. Τα μέλη της Διοικητικής Επιτροπής, καχύποπτα απέναντι στον Κονεμένο για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, τον άκουσαν με επιφύλαξη, κατόπιν δε μερίμνησαν ώστε τα χωριά της Σάμου να αποστείλουν στην πρωτεύουσα αντιπροσώπους, ώστε στις 12 Δεκεμβρίου να συγκροτηθεί στο ναό του Αγίου Θεοδώρου συνέλευση ογδόντα πληρεξουσίων.

Ενώπιον της Συνελεύσεως αυτής ο Κονεμένος, αφού εξήγησε ότι σκοπός του ήταν η αποκατάσταση της ειρήνης, της ησυχίας και της τάξης στον τόπο, ζήτησε να ακούσει τις απόψεις των πληρεξουσίων, οι οποίοι την επόμενη μέρα του έθεσαν σειρά ερωτημάτων, σχετικά με το αν είχε διοριστεί Ηγεμόνας ο Καλλιμάχης, αν ο ίδιος είχε διορισμό από τον Ηγεμόνα, αν και κατά πόσον η παρουσία του στο νησί δεν καταπατούσε τα προνόμια της Ηγεμονίας και ποιος θα ήταν στο εξής ο ρόλος του Μουσταφά πασά, αλλά και η στάση του απέναντι στο φλέγον ζήτημα της αμνη-

¹² Βιογραφικά για τον Γεώργιο Κονεμένο βέη (1822-1894) βλ. στο βιβλίο του Κων. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Γεώργιος Κονεμένος Βέης, Ηγεμών Σάμου 1849-1854. Ένας επιφανής Πρεβεζάνος* (επιμέλεια: Σωκράτης Βασιλείου), Αθήνα 2005 [κριτική παρουσίαση από τον γράφοντα: *Σαμιακές Μελέτες* 7 (2005-2006), σ. 862-863]. Ο Γεώργιος Κονεμένος νυμφεύθηκε σε πρώτο γάμο την Ευφροσύνη, από την οποία απέκτησε την κόρη του Μίνα Κονεμένου, και σε δεύτερο γάμο την Σεβαστή Αριστάρχη, από την οποία απέκτησε την κόρη του Μαρία Κονεμένου. Για τα στοιχεία αυτά θερμά ευχαριστώ τον κ. Ν. Καράμπελα, Πρόεδρο του Ιδρύματος “Ακτία Νικόπολις”.

¹³ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΙΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ... ό.π.*, σ. 144, 147, 182, 193, 194, 604.

¹⁴ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΙΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ... ό.π.*, σ. 172, 193, 198, 201, 210, 217, 226, 238, 389.

στείας προς εκείνους που είχαν πάρει μέρος στο κίνημα εναντίον του Βογορίδη. Ουσιαστικά δηλαδή της Σαμίους απασχολούσε η αποτροπή της πιθανής καταπάτησης των προνομίων της Σάμου, δια του διορισμού του Κονεμένου, που θα μπορούσε να αποβεί μοιραία για την μελλοντική αυθύπαρκτη πολιτική υπόσταση της νεότευκτης Ηγεμονίας¹⁵.

Η απάντηση του Κονεμένου δεν ήταν πλήρης, και δεν ικανοποίησε τους πληρεξουσίου. Αυτό ήταν άλλωστε αναμενόμενο, καθώς τα ζητήματα που είχαν τεθεί αφορούσαν την γενικότερη πολιτική τάξη, και υπερέβαιναν κατά πολύ τα όρια της εξουσίας και της δικαιοδοσίας του. Πλήρης απάντηση δεν θα μπορούσε να δοθεί χωρίς να εκτεθεί η δολοπλοκία που εξύφαινε η Υψηλή Πύλη εναντίον των προνομίων του νησιού, και αυτό δεν θα μπορούσε να το πράξει ο νέος τοποτηρητής, ο οποίος άλλωστε είχε διοριστεί με σουλτανικό «ιραδέ», και όχι με πράξη του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, όπως επί Βογορίδη συνηθίζοταν για τους διοικητές του νησιού, που κυβερνούσαν στο όνομα του πρώτου Ηγεμόνα. Έτσι, ο Κονεμένος, παρά τους καθησυχαστικούς λόγους του, δεν μπόρεσε να εγγυηθεί ρητώς την τήρηση των προνομίων, επικαλούμενος προφορικές οδηγίες που είχε από την Πύλη σχετικά με την αποκατάσταση της ευημερίας των Σαμίων. Οι πληρεξούσιοι λοιπόν δεν πείστηκαν, και εξέλεξαν τριμελή επιτροπή με σκοπό να μεταβεί στην Πόλη και να δηλώσει στον σουλτάνο ότι οι Σάμιοι δεν αναγνώριζαν τον Κονεμένο, παρακαλώντας τον παραλλήλως ή να αναγκάσει τον Καλλιμάχη να αναλάβει την Ηγεμονία, ή να διορίσει άλλον Ηγεμόνα στη θέση του, και πάντως ξένο σε σχέση προς τον Στ. Βογορίδη και το περιβάλλον του.

Ο Ιω. Βακιρτζής, ο ιστορικός της περιόδου της Ηγεμονίας, θεωρεί ότι η κίνηση αυτή ήταν απολύτως λανθασμένη, καθώς ερχόταν σε αντίθεση με την παντοδύναμη τότε Αγγλία. Αποδίδει όμως μεγάλο μέρος της ευθύνης στην αλλοπρόσαλλη και τυχαία –και τότε– εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους, που δεν φρόντιζε να καθοδηγεί διπλωματικά τους επαναστατημένους Σαμίους, τους οποίους υποτίθεται ότι βοηθούσε στην τελική επίτευξη των στόχων τους, δηλαδή στην ολοκλήρωση της εθνικής τους αποκατάστασης, δια της ένταξης της Σάμου στο ελεύθερο ελληνικό κράτος¹⁶. Η επιτροπή, παρά την αντίθεση του Μουσταφά πασά, έφυγε κρυφά από τη Σάμο, και ο Κονεμένος παρέμεινε απομονωμένος, αφού όχι μόνον οι δήμαρχοι, αλλά και οι υπόλοιποι κάτοικοι της Σάμου δεν τον αναγνώριζαν, και δεν υπήκουαν στις αποφάσεις του.

Στο μεταξύ, ο νέος τοποτηρητής προσπάθησε να έχει άμεση επαφή με τους κατοίκους του νησιού. Καθώς μάλιστα οι πληρεξούσιοι ουσιαστικά τον απέτρεψαν από την πραγματοποίηση περιοδείας στα χωριά της Σάμου, ο Κονεμένος πε-

¹⁵ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 194-195.

¹⁶ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 197-198.

ριέπλευσε το νησί, και επισκέφθηκε τον Μαραθόκαμπο και το Πυθαγόρειο, όπου μίλησε σε συγκεντρωμένους κατοίκους για τις προθέσεις του, και για τον βασικό άξονα της δράσης του, που θα ήταν η αποκατάσταση της τάξης, ώστε να μην διαιωνίζονται πολιτικές και κοινωνικές ανωμαλίες, οι οποίες θα μπορούσαν να αποβούν σε βάρος των συμφερόντων του τόπου. Και ενώ ο λαός έτεινε να τον εμπιστευθεί, οι κατά τόπους πολιτευτές τον παρουσίαζαν ως επικίνδυνο όργανο του Βογορίδη, με αποτέλεσμα να κλονίζεται η σχέση εμπιστοσύνης που ξεκινούσε, και να επιτείνεται η καχυποψία απέναντί του¹⁷.

Η συνεχιζόμενη ωστόσο παραμονή του τουρκικού στρατού στο Βαθύ, αντιθέτως προς τα pronόμια του νησιού, προκαλούσε πολλά δεινά στους Σαμίους. Την Πρωτοχρονιά του 1851 μάλιστα, με αφορμή την εγκατάσταση Τούρκων στρατιωτών σε σπίτια στο Βαθύ, λόγω του μεγάλου ψύχους, ο λαός της Σάμου αντιπαρατέθηκε με τον Μουσταφά πασά, και σύντομα η διαμαρτυρία πήρε και τον χαρακτήρα κινήσεως εναντίον του Κονεμένου, καθώς οι Σάμιοι διαμαρτύρονταν για την απουσία κανονικού Ηγεμόνα. Καθώς μάλιστα η σχεδόν έκρυθμη αυτή κατάσταση μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη, η Πύλη αποφάσισε να λάβει μέτρα κατά των Σαμίων, και προχώρησε σε συλλήψεις των μελών της πρώτης επιτροπής, που έμεναν ακόμη στην Πόλη, σε κράτηση των σαμιακών πλοίων που βρισκόταν στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης και σε αποκλεισμό του νησιού, ανακοινώνοντας τα μέτρα και στους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων. Παράλληλα, τα μέλη της επιτροπής που είχε σταλεί από τη Σάμο αναγκάστηκαν να διαφύγουν στη Σύρο, και στον Λιμένα Βαθέος έφτασαν τουρκικά ατμόπλοια, τα οποία αποβίβασαν μονάδες στρατού. Έτσι, ο τουρκικός στρατός κατέλαβε καιριές θέσεις όχι μόνο στο Βαθύ, αλλά και στο Καρλόβασι, τον Μαραθόκαμπο και τη Χώρα.

Ως συνέπεια των μέτρων αυτών, πρώτοι οι κάτοικοι του Βαθέος και κατόπιν των υπολοίπων χωριών του νησιού έστειλαν επιτροπές με τις οποίες αναγνώριζαν τον Γ. Κονεμένο ως διοικητή του νησιού. Έτσι, στις 15 Ιανουαρίου 1851 ο Κονεμένος εξέδωσε προκήρυξη προς τον σαμιακό λαό, ως τοποτηρητής του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, δια της οποίας προέτρεπε τους κατοίκους να συναδελφωθούν και να ειρηνεύσουν, προβάλλοντας ως κοινωνικό συνεκτικό δεσμό την κοινή αγάπη όλων προς την Σάμο¹⁸. Παράλληλα ο Μουσταφά πασάς κινήθηκε με τμήμα του στρατού προς τους Μυτιληνιούς, στο εσωτερικό του νησιού, έχοντας ωστόσο διάθεση και πνεύμα καταλλαγής, όπως φάνηκε από τη στάση που τήρησε απέναντι σε όσους ένοπλους αρχηγούς του κινήματος παρουσιάζονταν αυτοβούλως ενώπιόν του. Τόσο στους Μυτιληνιούς, όσο και στον Πύργο, και στους Σπα-

¹⁷ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 200-201.

¹⁸ Πρβλ. Κων. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Γεώργιος Κονεμένος Βέης ...* ό.π., σ. 25 κ.εξ.

θαράιους, στο Καρλόβασι και στους Βουρλιώτες ο Μουσταφά πασάς αρκέστηκε στο να καταστρέψει τα σπίτια ορισμένων –ενός για κάθε χωριό– οπλαρχηγών του κινήματος, προβαίνοντας και σε πολλές συλλήψεις επαναστατών, τους οποίους έστειλε δεσμίους στην Πόλη. Παράλληλως αξίωσε την πληρωμή του φόρου για το έτος 1850, και την υποβολή αναφορών από όλα τα χωριά της Σάμου, με τις οποίες αναγνωριζόταν ο Κονεμένος ως τοποτηρητής του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, ενώ ταυτοχρόνως δηλωνόταν η υποταγή και ο σεβασμός των Σαμίων στον σουλτάνο.

Μετά από τις εξελίξεις αυτές ο Κονεμένος πραγματοποίησε περιοδεία μιας εβδομάδας στα χωριά του νησιού, για να γνωριστεί με τους κατοίκους και τα προβλήματα του τόπου, και συγκάλεσε Γενική Συνέλευση των πληρεξουσίων των χωριών στη Χώρα, την 19^η Μαρτίου 1851, με πρόεδρο τον Αντ. Γεωργιάδη¹⁹, γραμματέα τον Γρηγ. Κωνσταντά²⁰ και συντάκτη των πρακτικών τον Μαν. Πύργιο²¹. Ο εναρκτήριο λόγος του Κονεμένου στην Συνέλευση, φανέρωσε στους Σαμίους ότι ήταν όχι μόνον πολιτισμένη και καλλιεργημένη προσωπικότητα, αλλά και ειλικρινής πατριώτης. Επέμεινε στην εξασφάλιση της ζωής, της τιμής και της περιουσίας των πολιτών, αλλά και στην παγίωση της τάξης μέσω της τήρησης των νόμων και της καταδιώξεως των πάσης φύσεως εγκληματιών. Επέμεινε επίσης στην ανάγκη διακρίσεως μεταξύ εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, πρότεινε την μεταρρύθμιση του λογιστικού και φορολογικού συστήματος, την ίδρυση τελωνειακού οργανισμού και την σύσταση δικαστικού σώματος, και επικέντρωσε στην ανάγκη καταπολέμησης της απαιδευσίας και παγίωσης δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Δήλωσε ότι διαθέτει τα έσοδα από τα διαβατήρια και τα ναυτιλιακά έγγραφα, τα οποία ανήκαν στον εκάστοτε Ηγεμόνα, για κοινωφελή έργα και για τη σύσταση σχολείων, και πρότεινε τη σύσταση Ηγεμονικού Γραφείου στην Κωνσταντινούπολη, το οποίο έκτοτε λειτούργησε ως και το τέλος του ηγεμονικού καθεστώτος²².

¹⁹ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 108, 113, 115, 119, 120, 122. Πρβλ. Αλ. ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ, «Αντωνιάκης Γεωργιάδης 1780-1852 (... ο κατά καιρούς)», στο βιβλίο του *Ιστορικά Ανάλεκτα*, Αθήνα 2005, σ. 219-260.

²⁰ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 10, 149, 203, 208, 237, 257. Γ. Κ. ΑΓΓΕΛΙΝΑΡΑΣ, «Η ψαλτική παράδοση της Σάμου», *Σαμιακή Επιθεώρηση* 9, 33-34 (1987), σ. 46-49. Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ, «Η Βιβλιοθήκη και το Αρχείο του Γρηγορίου Κωνσταντά», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 404-416. Ο ΙΔΙΟΣ, «Από το Αρχείο και τη Βιβλιοθήκη του Γρηγορίου Κωνσταντά», *Σαμιακές Μελέτες* 5 (2001-2002), σ. 417-426.

²¹ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 203, 349, 353, 366, 370, 599, 603.

²² Αλ. ΣΦΟΙΝΗ, «Λόγοι των Ηγεμόνων στις Γενικές Συνελεύσεις των Σαμίων. Στερεότυπα και αναπροσανατολισμοί», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος στα νεότερα χρόνια (17^{ος}-20^{ός} αιώνας)*», Αθήνα 2002, σ. 268. Πρβλ. Χρ. ΛΑΝΔΡΟΣ, «Ιστορικό Αρχείο Σάμου. Το Αρχείο των Γενικών Συνελεύσεων (1834-1912)», *Πρακτικά Δημέρου «Τοπική ιστορία και αρχεία*», Σάμος 1992, σ. 128-141. Γ. ΜΟΥΤΑΦΗΣ, «Ιστορικοί προβληματισμοί σχετικά με την σαμιακή ηγεμονία», *Πρακτικά Δημέρου «Τοπική ιστορία και αρχεία*», Σάμος 1992, σ. 167-168.

Με την καθοδήγηση του Κονεμένου, η Συνέλευση αποφάσισε να σταλεί στην Πόλη επιτροπή για την απελευθέρωση των εκεί κρατουμένων Σαμίων, που αποπελούσαν μέλη της παλαιότερης επιτροπής. Συνέταξε το νόμο για το Ηγεμονικό Στρατιωτικό Σώμα, στο οποίο εξελίχθηκε κατόπιν στην Ηγεμονική Χωροφυλακή, παραθέτοντας και τον κανονισμό λειτουργίας του. Συγκρότησε επίσης Έκτακτο Εγκληματικό Δικαστήριο, τα τρία μέλη του οποίου θα οριζόταν από τον τοποτηρητή, για την εκδίκηση όλων των ποινικών υποθέσεων, με γραπτές και αιτιολογημένες αποφάσεις, η ισχύς και το περιεχόμενο των οποίων θα έπρεπε να επικυρώνεται από τον τοποτηρητή. Επίσης, ακυρώθηκε η ενοικίαση των δημοσίων προσόδων στον Ηγεμόνα²³, και ψηφίστηκε νόμος περί της δεκάτης, όπου οριζόταν με λεπτομέρειες ο τρόπος του δεκατισμού και η επιβολή τελωνειακού δασμού 6% για όλα τα εισαγόμενα προϊόντα, πλην των ζώων, για τα οποία θεσπιζόταν δασμός κατά κεφαλήν.

Ειδικότερα για την συντήρηση των σχολείων καθιερώθηκε ξεχωριστός εκπαιδευτικός φόρος, ο οποίος θα συμπληρωνόταν από τις σχετικές με την εκπαίδευση εισφορές των μονών της Σάμου, ενώ καθιερώθηκε όλοι οι Σάμιοι προσκυνητές του Παναγίου Τάφου να καταβάλλουν στο εκπαιδευτικό Ταμείο 50 γρόσια. Παράλληλα επικύρωσε την εφαρμογή στην Ηγεμονία της Σάμου της *Εξάβιβλου* του Κ. Αρμενοπούλου και του εμπορικού νόμου της Γαλλίας, ορίζοντας ότι τα «έθιμα του τόπου», που εφαρμόζονταν ήδη από τα πολιτικά δικαστήρια, θα συνέχιζαν να προτιμώνται των διατάξεων των νομικών αυτών κειμένων²⁴.

Η Συνέλευση του 1851 συνέταξε και έναν απλό και εφαρμόσιμο προϋπολογισμό, τα έσοδα και τα έξοδα του οποίου εν πολλοίς διαχειριζόταν η Βουλή των Σαμίων, δηλαδή το σώμα που ουσιαστικά μαζί με τον Ηγεμόνα ασκούσε την εκτελεστική εξουσία. Κατά τον Ιω. Βακιρτζή, η Συνέλευση εκείνη, που έφερε την σφραγίδα του Γ. Κονεμένου, «έθεσε τα θεμέλια της κοινής ευταξίας»²⁵. Ασχολήθηκε μάλιστα και με την σύσταση Οργανισμού Δήμων, ο οποίος ήταν επίσης έργο του τοποτηρητή του Ηγεμόνα, με τον οποίο κατέτασσε τους Δήμους του νησιού σε τρεις τάξεις, αναλόγως του πληθυσμού τους, όριζε τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις δημοτών και δημοτικών αρχών, αλλά και επέβαλε την τήρηση δημοτολογίων. Παράλληλα με ειδικό νόμο, αποτελούμενο από 125 άρθρα, οργανώθηκε η τελωνειακή υπηρεσία της Ηγεμονικής Σάμου, και συστάθηκε τετραμελής επιτροπή

²³ Πρβλ. Γ. ΜΟΥΤΑΦΗΣ, «Διοίκηση και φορολογία στη Σάμο στις αρχές της Ηγεμονίας», *Αντιπελάργηση. Τιμητικός τόμος για τον Νικόλαο Α. Δημητρίου*, Αθήνα 1992, σ. 139-170. Δημ. ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ, «Η ενοικίαση των φόρων στη Σάμο (1834-1850). Συμφέροντα και συμπεριφορές», *Σαμιακές Μελέτες* 1 (1994), σ. 268-269.

²⁴ Πρβλ. Γερ. ΣΒΟΡΩΝΟΣ, *Η Σαμιακή Πολιτική Δικονομία, η προετάχθησαν οι capitulations και η Ελληνοτουρκική προξενική σύμβασις, εν Σάμω* 1907.

²⁵ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ... ό.π.*, σ. 206.

για την εκκαθάριση των διαχειριστικών υποθέσεων που είχαν προκύψει κατά το κίνημα εναντίον του Ηγεμόνα Στ. Βογορίδη.

Ακόμη και για την ίδρυση τυπογραφείου στη Σάμο φρόντισε ο Γ. Κονεμένος. Αρχικά η Συνέλευση, με την δική του πάντοτε πρόταση, πήρε την απόφαση να ιδρυθεί τυπογραφείο από ιδιώτη, στο οποίο θα τύπωναν τα διδακτικά βιβλία και τα δημόσια έντυπα, κατόπιν δε, επειδή κανείς ιδιώτης δεν δέχθηκε να αναλάβει το έργο η Διοίκηση προμηθεύθηκε χειροκίνητο τυπογραφικό πιεστήριο και τυπογραφικά στοιχεία από την Βιέννη, ώστε το τυπογραφείο αυτό να λειτουργήσει πρώτα στη Χώρα και κατόπιν, από το 1855 και μετά, στον Λιμένα Βαθέος, όπου εμπλουτισμένο και εκσυγχρονισμένο αποτέλεσε το Ηγεμονικό Τυπογραφείο της Σάμου, που λειτούργησε μέχρι το τέλος του ηγεμονικού καθεστώτος, το 1912²⁶. Παράλληλα, η Συνέλευση του 1851 όρισε να μην γίνονται εκποιήσεις μοναστηριακής περιουσίας χωρίς την άδεια της Διοικήσεως και της Βουλής, θεσπίζοντας το πρώτο μέτρο της ηγεμονικής διοικήσεως για το φλέγον ζήτημα της μοναστηριακής περιουσίας, το οποίο θα απασχολούσε έκτοτε πολλές φορές τις αρχές της Ηγεμονίας της Σάμου.

Τέλος, η Συνέλευση ψήφισε και κανονισμό λειτουργίας της τετραμελούς Βουλής των Σαμίων, με σαφή στόχο τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας της και την καταπολέμηση του τοπικισμού, που κυριαρχούσε συχνά στις πολιτικές επιλογές και πράξεις των Βουλευτών. Και αποτέλεσε δυστύχημα για τη Σάμο το γεγονός ότι ο κανονισμός αυτός δεν εφαρμόστηκε παρά για ελάχιστο χρονικό διάστημα. Αναγνωρίζοντας δε το έργο του Κονεμένου, η Συνέλευση απέστειλε ευχαριστήριο γράμμα στην Πύλη για τον διορισμό του, αναγορεύοντάς τον «Αγαθόν Πολίτην της Ηγεμονίας και μετά Θεόν Σωτήρα και Ευεργέτην της Σάμου»²⁷. Ως έδρα της Διοικήσεως ορίστηκε το λιμάνι του Τηγαίου, το σημερινό Πυθαγόρειο, το οποίο μάλιστα σε μια έκρηξη υπερβολής μετονομάστηκε σε «Κονεμένου Λιμένα». Η Βουλή επιφορτίστηκε να φροντίσει για την οικοδόμηση κτηρίων κατάλληλων για να στεγάσουν την Διοίκηση στο Τηγάι, και μέχρι τότε ορίστηκε ότι επίσημη έδρα της Διοικήσεως θα ήταν –όπως και μέχρι τότε συνέβαινε– η πλησιόχωρη Χώρα.

Ολόκληρο το 1851 ο Κονεμένος συνέχισε να εργάζεται σκληρά και αποτελεσματικά για την ευημερία και την ησυχία της Σάμου. Και οι άοκνες προσπάθειές του άρχισαν να αποφέρουν καρπούς: μετά από διαβουλεύσεις με τον Οθωμανό Υπουργό Εξωτερικών Ααλή πασά απελευθερώθηκαν οι Σάμιοι κρατούμενοι στις φυλακές της Πόλης, σε κακή κατάσταση λόγω των κακουχιών της κράτισής τους, έληξε ο αποκλεισμός του νησιού και ο Καπετάν Αλέξης²⁸, αρχηγός του ενόπλου κινήματος του νησιού, εφοδιασμένος με σχετικές συστατικές επιστολές πήγε στην Κωνσταν-

²⁶ Χρ. ΛΑΝΔΡΟΣ, «Έντυπα φυλλάδια του Ιστορικού Αρχείου Σάμου», *Σαμιακές Μελέτες* 1 (1993-1994), σ. 194-197.

²⁷ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 208.

²⁸ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 277, 280, 330, 331, 374.

τινούπολη, έλαβε αμνηστεία και διορίστηκε από τον Κονεμένο Αρχηγός της Ηγεμονικής Χωροφυλακής. Ο Μουσταφά πασάς διατάχθηκε να αποχωρήσει από το νησί μαζί με τον στρατό του, αφήνοντας πίσω μικρή φρουρά 100 ανδρών, κατά παράβαση βεβαίωσης των προνοιών του νησιού, που όριζαν ότι στην Σάμο δεν έπρεπε να υπάρχουν στρατεύματα. Μια νέα περίοδος ευημερίας και ανάπτυξης άρχισε για την Σάμο, με βάση το συνεχές έργο του τοποτηρητή Γεωργίου Κονεμένου.

Σύντομα οι προσπάθειές του αναγνωρίστηκαν και εκτός Σάμου. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Αύγουστο του 1851 ο Σάμιος Πατριάρχης Ιεροσολύμων Κύριλλος Β΄ έγραφε προς τους Βουλευτές του νησιού εκφράζοντας την ικανοποίησή του για την αποκατάσταση της τάξης, αλλά και για την διαφανόμενη άνοιξη και προκοπή. Τον Φεβρουάριο του 1852 συνήλθε στη Χώρα η Γενική των Σαμιών Συνέλευση, με πρόεδρο τον προοδευτικό Μανουήλ Καψάλη²⁹, στην οποία ο Κονεμένος προέβη σε απολογισμό του μέχρι τότε έργου του, υποδεικνύοντας και άλλες διοικητικές μεταρρυθμίσεις που έπρεπε να γίνουν. Ήδη λειτουργούσαν, αν και με ελλείψεις εποτικού υλικού, 23 Αλληλοδιδασκτικά και 3 Ελληνικά σχολεία στη Σάμο, είχαν οργανωθεί Ηγεμονικά Γραφεία στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη και σε άλλες πόλεις της Αυτοκρατορίας, και είχαν ληφθεί μέτρα για την ανάπτυξη της ναυτιλίας και της γεωργίας. Ο τοποτηρητής μάλιστα πρότεινε και την ίδρυση ιερατικής σχολής, ώστε να αναβαθμιστούν τα προσόντα των κληρικών της Σάμου.

Η Συνέλευση του 1852 ψήφισε νέο κανονισμό της Συνελεύσεως βελτιώνοντας την λειτουργία της, πήρε αποφάσεις για το δημόσιο λογιστικό και ίδρυσε θέση Γενικού Ταμιά, και ανεξαρτητοποίησε την δικαστική από την διοικητική υπηρεσία. Με τον ειδικό νόμο για την δικαστική υπηρεσία της Ηγεμονίας ιδρύθηκαν 4 Ειρηνοδικεία, που θα λειτουργούσαν και ως Πταισματοδικεία, αλλά και Πρωτόκλητο Δικαστήριο, ως Πλημμελειοδικείο, Εφετείο ή Δευτερόκλητο Δικαστήριο, ως Κακουργοδικείο, και Ανώτατο Δικαστήριο, ως Ακυρωτικό σε πολιτικές και ποινικές υποθέσεις. Με τον τρόπο αυτό εναρμονίσθηκε ο δικαστικός οργανισμός της Ηγεμονίας προς τα ισχύοντα στο ελεύθερο ελληνικό κράτος. Επίσης, ορίστηκαν με σαφήνεια τα προσόντα των διδασκάλων, με έμφαση και στην ηθική τους συγκρότηση. Ακόμη και η συμμετοχή του Δημοσίου σε Τράπεζα που θα ιδρύταν στη Σάμο αποφασίστηκε, χωρίς όμως το σχέδιο αυτό να μπορέσει τελικά να υλοποιηθεί. Στην λήξη των εργασιών της Συνελεύσεως, ο Κονεμένος έδωσε ιδιαίτερη σημασία στην ανάπτυξη της εκπαίδευσης και στα αγαθά, δημόσια και ιδιωτικά, που προσπορίζονται από την παιδεία, παρέχοντας το στίγμα των προθέσεων και των σκοπών του.

Αμέσως μετά την λήξη των εργασιών της Συνελεύσεως, ο Κονεμένος, μαζί με αντιπροσώπους της Σάμου, επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη, στην οποία πα-

²⁹ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 211-213, 603-605. Πρβλ. ΓΑΚ Σάμου, Αρχείο Γενικών Συνελεύσεων, Πρακτικά Γ. Σ. 1852, φ. 4ν-5ν.

ρέμεινε επί δύο μήνες. Στο διάστημα αυτό φρόντισε για την παροχή χάριτος σε όλους τους κρατούμενους Σαμίους, ενώ επισκέφθηκε και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όπου έθεσε στον Πατριάρχη το ζήτημα της αντικατάστασης του Μητροπολίτου Σάμου Γρηγορίου, ο οποίος είχε γίνει μισητός στους Σαμίους λόγω της συμπορεύσεώς του με το καθεστώς του Βογορίδη³⁰. Ο Μητροπολίτης Γρηγόριος δεν αντικαταστάθηκε, διατάχθηκε όμως, τον Σεπτέμβριο του 1852, να αναχωρήσει για την Πόλη, όπου έμεινε ως το 1854³¹, ενώ ο Κονεμένος επέστρεψε στη Σάμο φέρνοντας μαζί του νέο σουλτανικό «ιραδέ», επ' ονόματι του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Καλλιμάχη, στον οποίο επιβεβαιωνόταν τα προνόμια της Ηγεμονίας, όπως συνέβαινε και με τον Αναλυτικό Χάρτη, ο οποίος είχε εκδοθεί το 1850 επ' ονόματι του Ηγεμόνα Στ. Βογορίδη.

Τον Ιανουάριο του 1853 συνεκλήθη στη Χώρα η Γενική των Σαμίων Συνέλευση, με πρόεδρο τον Δ. Ξυλάρα³². Στη Συνέλευση αυτή ψηφίστηκε νέος φορολογικός αλλά και νέος εκλογικός νόμος, με τον οποίο απαγορεύθηκε η υποψηφιότητα για το αξίωμα του Πληρεξουσίου των εμμίσθων δημοσίων υπαλλήλων. Αποφασίστηκε επίσης η αποστολή στο Πατριαρχείο επιτροπής, με σκοπό την διευθέτηση του θέματος του Μητροπολίτη Σάμου Γρηγορίου, τον οποίο η Μεγάλη Εκκλησία δεν είχε ακόμη αντικαταστήσει, αλλά και η σύσταση επιτροπής για την διαχείριση της περιουσίας των μονών της Σάμου, η οποία δεν προχώρησε λόγω αντιδράσεων από το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Στις αρχές Μαΐου 1853, μαζί με τα μέλη ειδικών επιτροπών, αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη και ο Γ. Κονεμένος, με σκοπό να διευθετηθεί το ζήτημα του Αρχιερέως του νησιού, αλλά και των απαιτήσεων που ο Στ. Βογορίδης ήγειρε κατά της Σάμου. Ο πρώην Ηγεμόνας, πέραν του ότι όφειλε από τους φόρους του νησιού στην Πύλη 600.000 γρόσια, τα οποία ήθελε να καταλογιστούν στη Σάμο, ζητούσε επιπλέον αποζημίωση 1.600.000 γροσίων από το νησί, λόγω της απομάκρυνσής του από την Ηγεμονία.

Στο μεταξύ, παρά τον επιχειρούμενο διοικητικό εκσυγχρονισμό και τις κάθε είδους μεταρρυθμίσεις, η εσωτερική οικονομική κατάσταση του νησιού δεν ήταν ανθηρή. Διάφορες θεομηνίες –όπως για παράδειγμα το δριμύ ψύχος του 1849, η ερυσίβι (σιναπίδι) που είχε καταστρέψει τα αμπέλια, η επιδρομή ακριδών την

³⁰ Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ, «Σάμος και Οικουμενικό Πατριαρχείο (1585-1900)», *Πρακτικά ΚΓ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 107-134, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Επίσης Ο ΙΔΙΟΣ, *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Ηγεμονία της Σάμου*, Αθήνα 2005, σ. 15 κ.εξ.

³¹ Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ, «Η παρουσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην ιστορία της Σάμου», *Μεθόριος* 17 (2005), σ. 35-36. Ο ΙΔΙΟΣ, «Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Ηγεμονική Σάμος», *Σαμακάς Μελέτες* 7 (2005-2006), σ. 800-804.

³² Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ... ό.π.*, σ. 120, 208, 212-213, 245, 257, 276.

άνοιξη του 1852– είχαν οδηγήσει σε μια σχεδόν τριετή ακαρπία, που είχε πλήξει καιρία την γεωργία³³. Η οικονομική δυσπραγία συντελούσε ώστε όχι μόνον δημόσια έργα να μην κατασκευάζονται, αλλά ούτε και οι υπηρεσίες να λειτουργούν, καθώς υπήρχε πάντοτε διάχυτη η σύγχυση μεταξύ της διοικητικής και της δικαστικής εξουσίας. Η διάχυτη φτώχεια συντελούσε ώστε οι δικαστικοί λειτουργοί να είναι ιδιαιτέρως αντιπαθείς στο λαό, στη Συνέλευση του 1854 μάλιστα προτάθηκε η σύσταση εκτάκτου “Δικαστηρίου Επεικειάς”, με σκοπό την χορήγηση μεγάλων προθεσμιών στους πάσης φύσεως οφειλέτες. Όλα αυτά συντελούσαν ώστε βαθμιαία η διοίκηση του Κονεμένου να γίνεται αντιπαθής στους Σαμίους³⁴.

Από την άλλη πλευρά, η βογοριδική μερίδα, που στην αρχή είχε θεωρήσει τον τοποτηρητή οικείο της, όταν είδε ότι αυτός εσκόπευε να διοικήσει με δικαιοσύνη στράφηκε εναντίον του, διαδίδοντας διάφορα ψεύδη. Ενεργώντας μάλιστα με δολοπλοκία στην Πύλη, επέτυχαν την αποστολή στη Σάμο Οθωμανού υπαλλήλου, που μάλιστα υπέβαλε έκθεση μάλλον δυσμενή για το έργο του Κονεμένου στη Σάμο. Ως συνέπεια όλων αυτών, άρχισε και πάλι η δράση ένοπλων ομάδων κακοποιών, οι οποίοι μάλιστα έβρισκαν καταφύγιο και στις άνοπλοι μικρασιατικές ακτές, και οι οποίοι διατάρασαν την ευνομία του νησιού³⁵.

Αλλά και η διεθνής κατάσταση υπέθαλπε την κατάσταση αυτή της γενικευμένης αναταραχής. Τον Οκτώβριο του 1853 ξέσπασε ο Κριμαϊκός πόλεμος, στον οποίο το Γένος είδε την ευκαιρία για την πραγμάτωση των βλέψεων της Μεγάλης Ιδέας. Στα πλαίσια αυτά, ορισμένοι Σάμιοι, απ’ αυτούς που είχαν εγκατασταθεί στην Χαλκίδα το 1834³⁶, επιχείρησαν την διοργάνωση ενόπλου ενωτικού και επαναστατικού κινήματος στη Σάμο, το οποίο απέτυχε λόγω της γενικότερης οικονομικής δυσπραγίας και της ελλείψεως μέσων. Παρά δε το ότι ο Κονεμένος επέστρεψε στο νησί τον Ιούνιο του 1853 με έγγραφη εντολή του Μεγάλου Βεζύρη να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για την διατήρηση της ησυχίας και της τάξεως, δεν θέλησε να χρησιμοποιήσει σκληρές μεθόδους για την αντιμετώπιση όλων αυτών των φαινομένων.

Τον Ιανουάριο του 1854 συγκάλεσε την Γενική των Σαμίων Συνέλευση, με πρόεδρο τον Γ. Καραγιαννίδη³⁷. Η κατήφεια λόγω της οικονομικής καταστάσεως

³³ Θ. ΣΑΡΡΗΓΙΑΝΗΣ, «Η κρίση στη γεωργία της Σάμου το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, αφερτήρια οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»*, 2, Αθήνα 1998, σ. 231-254.

³⁴ Δημ. ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ, «Αγροτική κρίση και κοινωνικοί μηχανισμοί. Η πείνα του 1854», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»*, 2, Αθήνα 1998, σ. 149-180.

³⁵ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 215.

³⁶ Βλ. γι’ αυτούς Κ. ΚΟΜΗΣ, «Μετανάστευση Σαμίων στην Εύβοια (1834)», στο βιβλίο του *Ιστορικοδημογραφικά. Μελέτες ιστορίας και ιστορικής δημογραφίας του ελληνικού χώρου*, Αθήνα 1999, σ. 209-240.

³⁷ Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ...* ό.π., σ. 213-214, 217, 603-604.

του νησιού ήταν διάχυτη στους πληρεξουσίους, οι σκέψεις δε για εκτέλεση έργων οδοποιίας ματαιώθηκαν, λόγω ελλείψεως οικονομικών μέσων. Κατά την λήξη των εργασιών της Συνελεύσεως, στις 20 Μαρτίου 1854, ο Κονεμένος αναφέρθηκε στις δεινές καταστάσεις και στην πείνα που ταλάνιζε το λαό, χωρίς να μπορέσει να λάβει ουσιαστικά μέτρα για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Ωστόσο, η αντικατάσταση του Κονεμένου προήλθε ουσιαστικά από την αλλαγή της αγγλικής στάσης απέναντί του. Οι Άγγλοι, φοβούμενοι τον πατριωτισμό και τα εθνικά φρονήματά του, και φοβούμενοι εξέγερση στη Σάμο, τον διέβαλλαν στην Υψηλή Πύλη ως δήθεν επικίνδυνο για τα οθωμανικά συμφέροντα παράγοντα. Η αγγλική μάλιστα πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης έστειλε στο νησί υπάλληλό της, με το πρόσχημα να διανείμει βοηθήματα στους δυστυχούντες, στην ουσία όμως για να εξετάσει την πραγματική κατάσταση του νησιού. Ο Κονεμένος διαμαρτυρήθηκε γι' αυτό στην Υψηλή Πύλη, και ο Άγγλος πρεσβευτής μεθόδευσε την αντικατάστασή του από τον Ιωάννη Γκίκα, ο οποίος μετά την παραίτηση του Κονεμένου³⁸, τον Απρίλιο του 1854, κατέλαβε την θέση του Κυβερνήτη ή Διοικητή της Σάμου, για να διοριστεί την επόμενη χρονιά 1855 Ηγεμόνας της Σάμου³⁹, αντικαθιστώντας τον Αλέξανδρο Καλλιμάχη, που μέχρι τότε θεωρούνταν από την οθωμανική διοίκηση «φιλό ονόματι» Ηγεμόνας του νησιού, χωρίς ωστόσο να ενδιαφερθεί ποτέ γι' αυτό.

Ο Κονεμένος αποχώρησε από τη Σάμο τρεις μέρες μετά την άφιξη του διαδόχου του, απευθύνοντας προς τους κατοίκους εγκύκλιο, στην οποία, κατά τον Ιω. Βακιρτζή, «διεκρίνεται όλη η ψυχική του ευγένεια και η χριστιανική καλωσύνη». Υπήρξε άριστος διοικητής, και ολόκληρη η σχετική σαμιακή βιβλιογραφία συμφωνεί στην εκτίμηση ότι πιθανότατα υπήρξε ο καλλίτερος διοικητής του νησιού κατά την περίοδο της αυτονομίας του (1834-1912). Καλλιεργημένος, καταρτισμένος αλλά και θερμός πατριώτης, διοχέτευσε τα εθνικά του αισθήματα στην επίτευξη του σκοπού της ευημερίας της Σάμου, της εμπέδωσης της εσωτερικής ησυχίας και της πολιτικής και κοινωνικής γαλήνης.

Με την χρηστή διοίκησή του επιδίωξε τον εκσυγχρονισμό ενός απαρχαιωμένου, άδικου και εν πολλοίς μεροληπτικού διοικητικού συστήματος, και κατάφερε να οδηγήσει τους Σαμίους να μεταστραφούν από το απόλυτο μίσος στον συμβιβασμό και κατόπιν στην αγάπη προς το καθεστώς της αυτονομίας, το οποίο τους είχε επιβληθεί χωρίς να το επιδιώξουν και χωρίς βεβαίως να το θελήσουν. Αλλά και το γεγονός ότι τόλμησε να εισαγάγει στο νησί την Πολιτική και την Ποινική Δι-

³⁸ Φλ. ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ, «Ο Ιωάννης Γκίκας, κυβερνήτης της Σάμου», *Μνημοσύνη* 9 (1984), σ. 9 κ.εξ.

³⁹ Φλ. ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ, «Ο Ιωάννης Γκίκας ως κυβερνήτης της νήσου Σάμου», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»*, 2, Αθήνα 1998, σ. 453-465. G. PENELEA FILITIA, «Une visite chez le Prince de Samos», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η Σάμος από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα»*, 2, Αθήνα 1998, σ. 467-471.

κονομία που ίσχυε στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, και μάλιστα υπό το άγρυπνο βλέμμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που επιδίωκε να διακόψει απολύτως τους δεσμούς του τόπου προς την Ελλάδα, συντέλεσε μακροπρόθεσμα στην δημιουργία αντιλήψεων, νοοτροπιών, συμπεριφορών και θεσμών που διευκόλυναν την μελλοντική ενσωμάτωση του νησιού στον εθνικό κορμό, μετά την ένωση του 1912⁴⁰.

Τόλμησε να θίξει τα ολιγαρχικά δικαιώματα της κρατούσας τάξεως, προς όφελος της ευνομίας και της ορθής διοικήσεως του λαού, αφαιρώντας την δικαστική εξουσία από τους Βουλευτές⁴¹. Με το προσωπικό του δε παράδειγμα έδειξε σε όλους ότι οι νόμοι έχουν καθολική ισχύ, και ότι ο σεβασμός προς αυτούς αποτελούσε καθήκον κάθε πολίτη, ακόμη και του ιδίου του διοικητού του νησιού. Έχοντας αριστοκρατικό ήθος και ανάλογη συμπεριφορά, ευνόησε μόνον όσους διακρινόταν για την μόρφωση, τις αρετές και το ήθος τους. Και υιοθετώντας δημοκρατική συμπεριφορά, φρόντισε να την συνδυάσει με τις επιταγές της χριστιανικής θρησκείας⁴², όντας πιστό μέλος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ώστε να ζει με σεμνότητα και απλότητα, επιδεικνύοντας σε όλους επιείκεια. Η καλωσύνη και η ανωτερότητά του συνέβαλαν ώστε να επιβληθεί στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Σάμου, απολαμβάνοντας τον καθολικό σεβασμό. Γι' αυτό, κατά την μαρτυρία του Κ. Ι. Πτίνης⁴³, όσοι τον γνώρισαν δεν έπαυσαν να αναφέρονται στα προσόντα, το ήθος και τα έργα του, καθώς τα ίχνη της διοίκησής του έμειναν ανεξάλειπτα στο νησί.

Μ. Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας
Π. Τσαλδάρη 1
69100 Κομοτηνή (ΕΛΛΑΣ)
 mvarv@otenet.gr

⁴⁰ Για τα διατάγματα που εκδόθηκαν στα χρόνια της διακυβέρνησής του βλ. Χρ. ΛΑΝΔΡΟΣ, «Έντυπα μονόφυλλα της Ηγεμονίας Σάμου 1851-1880», *Σαμιακές Μελέτες* 8 (2007-2008), σ. 79-83.

⁴¹ Αλ. ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ, *Δίκαιο και δικαστική εξουσία στη Σάμο, 1550-1912*, Αθήνα 1982, σ. 39, 45. Πρβλ. Ο ΙΔΙΟΣ, *Το δημόσιον δίκαιον εν Σάμο*, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 56, 89-92.

⁴² Ιω. Δ. ΒΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου ... ό.π.*, σ. 218-220, με παρόμοιες κρίσεις για τον Γ. Κονεμένο και το έργο του στη Σάμο.

⁴³ Κ. Ι. ΠΤΙΝΗΣ, *Ηγεμόνες της Σάμου ... ό.π.*, σ. 28-29. Σε όσα προηγήθηκαν ασχοληθήκαμε μόνο με τα σχετικά με την παρουσία και τη δράση του Κονεμένου στη Σάμο, χωρίς αναφορά σε γενικότερα βιογραφικά στοιχεία του, που με πληρότητα αποδίδονται από τον Κων. Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Γεώργιος Κονεμένος Βέης, Ηγεμών Σάμου 1849-1854 ... ό.π.*, *passim*.